
KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

TÖRTÉNETSZEMLÉLETÜNKRŐL – IMMÁR SOKADSZOR *Tema con variazioni*

Pejin Attila: *A zentai zsidóság története*. Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta, 2003

Jó másfél évtizede, hogy felfigyelhettünk Kosáry Domokos *A történelem veszedelmei* címmel megjelent nagy jelentőségű traktátusára, amelyben egyebek mellett történetiszemléletünk sokszor kényszerből, de az esetek többségében szerencsére mégiscsak belátásból és meggyőződésből eredő változásairól, azok okairól és válfajairól értekeznek. A téma a figyelmes szemlélőnek a változatok sorát kínálja, hisz az Európa- és világszerte bekövetkezett „rendszer-váltások” szinte mindenütt létrehozták a történetiszemlélet egyedi variánsait. Ez tehát az oka, hogy Pejin Attila *A zentai zsidóság története* című könyvéről szólva sem a szakmabeliség, a kutatói gondosság, a dokumentáltság, a hitelesség meg a történettudomány minden művelőjétől jogosan elvárt más követelmények vizsgálata, hanem a jelzett szemléleti változások kerülnek előtérbe. Másképpen mondva: az alábbi reflexió nem pusztán a módszertani, a kompozíciós, az előadásbeli s más ehhez hasonló elvárások felsorolása, még kevésbé valamilyen világnézeti, eszmei, netán politikai számonkérés, hanem a humángondolat kiteljesedésének a tettenérése. Időnként ugyanis jóleső érzéssel vehetjük tudomásul (s ezt tanúsítja az itt tárgyalt jeles munka is) e pozitív folyamat megszakíthatatlanságát s egyenes irányvételét.

A könyv (idősebb) olvasójának legerősebb és legmaradandóbb benyomása nem az, hogy egy etnikum, egy nemzetközösség történelmével ismerkedik,

hanem e történelmi folyamat helyszínével, magával a várossal, annak társadalmi, gazdasági, politikai viszonyaival, iparával, kereskedelmével, pénzügyeivel, művelődési életének körülményeivel, egyesületeivel, hitéletével stb. Ennek a benyomásnak kétféle oka lehetséges. Az első az, hogy Pejín Attila kiváltképpen helytörténész. Történelemfelfogásában tehát a zsidóság mint a városközösség életének anyagi és szellemi hatótényezője van jelen, egy közösségi életforma organikus elemeként. (A felsoroltakon kívül persze még sok másnak is, mint pl. az irodalom, a hírközlés, a sport, a politika, a művészeti élet eseményeinek aktív résztvevője, ezek számottevő komponense.)

Az a körülmény, hogy szerzőnk a városi élet e számtalan megnyilvánulási formájának a keretében a zsidóság helyét és funkcióját kiemelten vizsgálja, semmiképpen sem a nagyobb, a tágasabb életkörben mozgó közösségtől való leválasztás vagy elkülönítés szándékának a jele, hanem éppen ellenkezőleg: Pejint történelmi életformánk egészének, teljességének, a közös élet képének mind megbízhatóbb, hívebb és hiánytalanabb bemutatása, illetve annak az óhaja vezeti. Ez pedig arról tanúskodik, hogy történészünket életéveivel párhuzamosan gyarapodó tapasztalatai s a történelem mélyeibe egyre távolabb ható tekintete eljuttatták a nemrég még egyedül üdvözítőnek kikiáltott tükrözélmélet kezdetlegességének, az olyan történelemfelfogás csődjének felismeréséhez, amely szerint az ember szellemi, lelki, érzelmi, tudati stb. valóját mindenkor a termelési-gazdasági-társadalmi viszonyrendszer határozza meg, s minden életjelenségünk azzal egyenes arányban áll. Aki és ami pedig ellentmond e felfogásnak, az a „szubjektív idealizmus” vétkében kárhozik el az ideológiai számonkérő szék ítélete alapján. Tudományos életünk bűnüldöző szervei meg is találták az effajta „eltévelyedés” kórokozóját a „szellemtörténetben” nevezve meg annak fertőző gócait. Pejín Attila történetírói munkásságát azonban nem az itt említett anyagelvé állásponhoz való kényszerű ragaszkodása menti fel e vádpont alól, hanem egészen egyszerűen mondva: kutatói lelkiismerete. Az, hogy tárgyát, munkamódszeréhez híven, ezúttal is rendkívül sokoldalúan világítja meg, ami természetesen a gazdasági-társadalmi komponensek számbavételét is felöleli.

Itt kell szólnunk arról is, ami az eddig mondottakkal szorosan függ össze: a szerző helytörténész mivoltával értelmezhetjük, hogy sikerrel kerüli el azokat a csábításokat és buktatókat, amelyek a „nemzeti keretben” szemlélődő történetírói eredendően fenyegetik. Sőt, szerzőnk tárgyalásmódja mintha éppen azt bizonyítaná, hogy az ember szellemi-tudati világának teljes megismeréséhez nem mutatkozik elegendőnek létezésünk fizikai-anyagi természetű viszonyainak és összefüggéseinek legaprólékosabb elemzése sem. Pejín egy városi közösség életének, viszontagságainak, sorsának a bemutatására vállalkozik, könyvének címe is világosan utal e jelentésre. Tudvalévő azonban, hogy az urbánus

életforma (az osztályszerkezet, a foglalkozás, a műveltségi viszonyok, az erkölcsi felfogás, a szokásvilág, a gondolkodásmód stb.) körülményei korántsem számítanak kedvező föltételeknek a nemzeti kizárólagosság elvét valló tudományos szemlélet kifejlődéséhez és virágzásához. A városi életnek a napi eseményei és tényei ugyanis annak a valóságnak a talajában gyökereznek, amit az olvasó közvetlenül a magáénak érez és vall, így tudatvilágát s történelemfelfogását nem a törzsi szervezettségű társadalom ősisége, naiv eposzai, ködbe vesző mitológiája, a „nemzeti lét” időbeli és térbeli emlékménye alakítja. Mindennek a hiánya a városlakó, szűk körű etnikai közösség történelmének a bemutatásában eleve kizárja, hogy a történelmi fordulatokat és változásokat az utóbb említett tényezőkből eredeztesse, illetve azokat tartsa a történelmi folyamatok mozgató erejének. Egyben attól is mentesíti, hogy egyfajta „beleérzés”, intuíció, „korszellem” legyen történelemszemléletének az alapja. Úgy véljük tehát, hogy e kettős ok (a sokoldalúság és a helytörténész nézőpontja) teszi lehetővé Pejnin Attila számára, hogy mentes maradjon az osztályharc komponenseit előtérbe helyező, gazdaság- és társadalomtörténeti elveket hangsúlyozó, ilyen mozzanatokra építő történetírás egyoldalúságaitól, de ugyanígy a nemzeti és szellemtörténeti módszerek túlzásaitól is. S ezek folytán minősíthetjük szerzőnk higgadt, kiegyensúlyozott, szelektív eljárását történetírássá sajátos és egyedi esetének.

Amikor azonban a könyv specifikumairól beszélünk, nem hagyhatjuk említés nélkül a magyar történettudomány múlt század harmincas éveiben virágzó irányzatának azt a vonulatát, amit egy kissé általánosító és lekicsinylő megnevezéssel „szellemtörténeti iskolának” szokás nevezni, illetve azt, amit ennek az „iskolának” a legjobbjai teremtettek meg a magyar historiográfiában, a fogalom legszélesebb értelmét véve figyelembe. Szekfü Gyula, Thienemann Tivadar, Babits Mihály, Kodály Zoltán, Keresztury Dezső, Horváth János, Gerevich Tibor, Halász Gábor, Kosáry Domokos s mások: az a szerzői együttes, amelyet Szekfü a *Mi a magyar?* című (1939) gyűjteményében szólaltat meg, illetve a Magyar Szemle Társaság gyűjt maga köré. E hivatkozással korántsem egy „meghaladott”-nak minősített (sőt megbélyegzett) tudományos módszert akarunk rehabilitálni, pusztán arra irányítjuk a figyelmet, hogy a szellemtörténet főnt említett korszaka a tudományos gondolkodás olyan erőit kínálja még ma is a gondolkodó elme számára, amely a remélhetőleg végleg visszavonuló, maradi és előítéletekkel terhelt társadalomelmélet és nemzet-tudat helyett egy újszerű világképet s a közösségi együttlétezés elviselhetőbb formáit részesíti előnyben.

Nem tudhatjuk, hogy az itt ismertetett könyvben mennyi a Magyar Szemle Társaság eszmei redivivusának alkotóeleme, azt sem, hogy milyen e komponenseknek és Pejnin Attila önálló szellemiségének az aránymutatója, mert erre

kevés konkrét utalás található a könyv lapjain. Azonban akár örökölt szemlélet nyomait véljük felfedezni, akár önálló történetsszemlélet jeleire ismerünk rá, mindkét esetben csak elismerőleg szólhatunk szerzőnk történelemfelfogásának pozitívumairól. Akár úgy, mint példamutatást a városlakó *polgár* emelkedettebb fogalmának, illetve etikai tartalmakban a mainál sokkal gazdagabb jelentésének a felismeréséhez. De úgy is, mint a bicskázó legényvirtus, a kábítószeres hőstettek és szoknyaháborúk ellenszerét. Már csupán ezért is, mert útmutatásul szolgálhat ahhoz, hogy az arra hivatottak megírják más etnikumok helytörténeti módszerű történelemkönyvét is. Ez pedig minden bizonnyal jó szolgálatot tenne identitáskereső buzgalmainknak. Különösen annak, aki a „haza” fogalmával mind ez ideig csak ellentétes (gyakran ellenséges) eszmei sugallatú sajtótermékekből, tömény ideológiával megrakott tankönyvekből, választási szónoklatokból ismerkedett, nem pedig abból, amit a szülőföld élményvilága nyújt neki.

SZELI István

TÖRTÉNELMÜNK EGY MOZGALMAS KORSZAKÁRÓL

Hornýák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2004

1.

Doktori értekezés, de rendkívül érdekes és eredeti mű az, amelyet most a Forum Könyvkiadó az olvasó kezébe ad: Hornýák Árpád *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok* című könyve. Elsősorban is hiányt pótol a magyar történelemtudományban és a mi szellemi életünkben is. Már annak alapján is, hogy a Magyarország történelmének kutatói között kevesen voltak azok, akik szerbül tudtak, pótolja azt a hiányt, amit maga a szerző így határoz meg: „Ezzel szemben Magyarország szomszédjaival való kapcsolatairól alig született egy-két tanulmány.” A vajdasági magyarság történelmével kapcsolatban pedig még kevesebb az alapos, tudományos munka. E hiányok pótlására Hornýák úttörő munkát végzett, amivel kapcsolatban egyik recenzense, Ádám Magda azt emeli ki, hogy „a tanulmány jórészt alapkutatások terméke”. Mert a könyvvel kapcsolatban elsősorban azt a hatalmas munkát kell megemlíteni, amit a szerző elkészítéséhez végzett, szintén recenzensét idézve: „első helyen ki kell emelni a témakörre vonatkozó jugoszláv és magyar források feltárását és feldolgozását”.

Maga a szerző elmondja, hogy a belgrádi, budapesti és londoni levéltárban végezte kutatómunkáját. És nem véletlenül teszi első helyre a Belgrádban végzett kutatást, hisz ez adja meg a műnek azt az erényét, amelyet a szerb